בס"ד, גליון ק"ל | פרשת חיי שרה תשפ"ז

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה בהלכה

פניני הלכה למעשה, בעניינא דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

באר ישראל
בית מדרש להוראה ודיינות

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

אני מתגורר בדירה בקומת הכניסה, ולדירתי צמודה חצר גדולה. לפני שנים נטעו ילדינו בחצר כמה עצי פרי: עץ תפוזים, עץ זית ועץ תפוחים. עתה התרחבה המשפחה, ודירתנו נעשתה צרה מהכיל, ולכן אנו מבקשים להרחיב את הדירה ולהוסיף חדרים על חלק משטח החצר, וכבר קיבלנו את האישורים הדרושים והיתר בנייה.

לאחר שהשלמנו את ההכנות התעוררנו לשאול על איסור השחתת עצי פרי. האם צורך הרחבת הדירה מתיר לעקור את העצים שבמקום הבנייה; האם יש להעתיקם למקום אחר, והאם עשיית הדבר בידי נכרי מועילה?

תשובה:

א. איסור קציצת אילן מאכל דרך השחתה

כתב הרמב"ם (מלכים פ"ו הל' ח) שהקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, וזה לשונו: אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר (דברים כ יט) לא תשחית את עצה. וכל הקוצץ לוקה, ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים או מפני שדמיו יקרים. לא אסרה תורה אלא דרך השחתה.

ומבואר בדבריו שאף שהפסוק מדבר במצור בשעת מלחמה, האיסור נוהג בכל מקום, ומקורו בגמרא (מכות כב.) שהקוצץ אילנות טובות עובר בלאו, וכן אמרו בגמרא (בבא קמא צא:) שאם היה האילן מעולה בדמים מותר לקוצצו, ופירש רש"י (ד"ה ואם היה), שדמי עציו לבניין יקרים יותר משבח פירותיו. עוד מסופר בגמרא (שם צב.), ששמואל ורב חסדא ציוו לעקור דקלים שהזיקו לגפנים החשובות מהם.

מבואר כי גדר האיסור אינו עצם כל איבוד עץ מאכל, אלא אם הוא בגדר "דרך השחתה", או שנעשה לתועלת. ולכן כאשר קציצתו היא בדרך תיקון הראוי להעדיפו על קיום האילן, הקציצה מותרת מאחר שאינה דרך השחתה. אלא שעדיין יש לברר אם היתר זה נאמר גם כשהתועלת אינה בעצים הנקצצים עצמם ולא בסילוק נזקם, אלא בפינוי המקום בו גדלים העצים לצורך בנייה בשטח המפונה.

ב. היתר צריך למקומו בדברי הראשונים

הרא"ש (בבא קמא פ"ח סי' טו) הביא את סוגיית האילנות המזיקים, והוסיף: 'וכן אם היה צריך למקומו נראה דמותר'. הרי שהרחיב את ההיתר לתועלת שבמקום האילן. וכן הביא החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כב) מדברי רבינו ירוחם במישרים (נתיב לא ח"ב), שהתיר כשצריך למקומו.

ובשו"ת הרמב"ם (סי' קיב) נשאל על דקל העלול להזיק בנפילתו, וכן על פגיעת האבנים שמשליכים בו כדי להוריד את פירותיו. לאחר שהתיר מחמת הנזק, הוסיף: 'וכן מותר לכרתו כדי להנות ממקומו או מדמי עציו'. נמצא שגם הרמב"ם בתשובתו התיר כמו הרא"ש כשצריך למקומו.

הט"ז (יו"ד סי' קטז סק"ו) הביא את דברי הרא"ש, וכתב שעל פיהם התיר לקצוץ אילנות נושאי פירות כדי לבנות על הקרקע בית דירה. וכן נפסק בשולחן ערוך הרב (הלכות

המשך בעמ' ג'

עקירת עצי פרי לצורך הרחבת דירה

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

נגיעה במים קודם נטילת ידיים

איתמר הכין בלילה ספל מים לנטילת ידיים והניחו סמוך למיטתו. בבוקר, כשחיפש את הספל נגע בטעות במים לפני שנטל את ידיו. האם המים נפסלו ועליו להחליפם? ומה הדין אם אירעה נגיעה כזו במים שהכין לנטילת ידיים לסעודה?

ת. בנטילת ידיים שחרית, ראוי להחליף את המים כשאפשר בקל, מפני שיש מחמירים מחשש רוח רעה, ובמקום הצורך יש על מי לסמוך ליטול במים אלו[1]. בנטילת ידיים לסעודה, אם נגע במקרה במים שבספל עם ידיים טמאות לאחר שיצא מבית הכסא, אין המים נפסלים בכך, ורשאי ליטול בהם, אמנם אם נגע בהם קודם נטילת ידיים שחרית ראוי להחמיר[2]. אבל אם רחץ את ידיו בתוך המים כדי לנקותן מלכלוך או לאחר שנגע במקום הטינופת, המים נפסלו מחמת המלאכה שנעשתה בהם, אף אם לא השתנה מראה המים[3].

כוונה למצוות ציצית בחדר המקלחת

נתנאל נוהג להתלבש בכל בוקר בחדר המקלחת, ובכלל זה ללבוש שם את הטלית הקטן. הוא למד שיש לכוון בלבישת הציצית לשם מצוה, והסתפק אם מותר לחשוב על כך בחדר המקלחת, או שיש בזה משום הרהור בדברי תורה. כיצד עליו להתנהג, והאם חסרון הכוונה מעכב את קיום המצוה?

ת. בחדר שיש לו דין בית המרחץ, וכל שכן אם יש בו גם בית הכסא, יש לחוש שאף הכוונה לקיים את המצוה נחשבת הרהור בדברי תורה האסור שם, ולכן נכון לכתחילה ללבוש את הטלית הקטן מחוץ לחדר המקלחת ולכוון לשם המצוה[4]. בחדר רחצה ביתי נקי שאין בו בית הכסא ומשמש גם לשימושים נוספים, יש מקילים בהרהור, ולדבריהם מותר לכוון שם בלב לשם מצוה, אך לא לברך או לומר פסוקים[5].

המשך בעמ' ב'

1 בשו"ע (או"ח סי' ד ס"ב) פסק שהמשכשך ידיו בתוך כלי של מים אינו מסיר בכך את הרוח הרעה. וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק כה) שהמים נטמאים מיד, ולכן שכשוך חוזר באותם מים אינו מועיל. ולכאורה דין זה נאמר בשכשוך הידיים, ואין הכוונה שכל מגע קל פוסל את המים. אמנם בשו"ע הרב (מהדו"ק סי' ד ס"ב) כתב: יזהר מאד בשעת נטילת ידיו מהכלי שלא יגע במים תוך הכלי ויטמאם. ומבואר שנגיעה במים מטמאת אותם. וכ"כ בספר מנחת אהרן (לרבי יעקב בר"ד פארדו, כלל א אות יח). אך באשל אברהם (בוטשאטש מהדו"ח סי' ד ס"ח ויב) כתב: דלא שייך שנעשו כשופכים רק כשהטביל ידו בהם לנטילת שחרית, מה שאין כן אם בלא כוונת נטילת ידים הגיעו ידיו לתוך מים שבכלי, יש לומר דלא נעשו שופכים. ויש לומר גם כן, שמעט זיהום שבידיו בטל ברוב המים, ורק מצד כוונתו לנטילת ידים אז להעביר רוח רעה על ידי זה לבד נעשו כשופכים. מבואר בדברי שרק אם נוטל עם המים את ידיו אז נטמאים מהרוח רעה.

2 הרמ"א (סי' קס ס"א) פסק 'מי שלא נטל ידיו ונגע במים לא נפסלו אותן מים לנטילה'. ובמגן אברהם (שם ס"ק טו) ביאר שיש לחלק בין מים שבכלי, שאינם נטמאים בנגיעת הידיים. ואף מי שיצא מבית הכסא יכול לשאוב מים בחופניו ולשופכם החוצה, והמים הנותרים בכלי כשרים לנטילה לסעודה, כמבואר במשנה ברורה (שם ס"ק נד). ואף שנראה מדברי המשנה ברורה שסובר כדעת השו"ע הרב שהמים נטמאים בנגיעה, שכתב (סי' ד ס"ק יד) שאם נגע באוכל קודם נטילת שחרית ידיחנו שלוש פעמים, ולפי זה גם אם נגע במים נטמאו המים מהרוח רעה, ואי אפשר להעביר רוח רעה במים שיש עליהן רוח רעה ואין ליטול במים שנגע בהם בידיים לא נטולות. נראה שהוא מחלק בין רוח רעה של בית הכיסא לרוח רעה של לילה, שהרי לא כתב הלכה זו שאם נגע באוכל לפני נטילה רק אם נגע לפני נטילת שחרית ולא ביוצא מבית הכיסא, ומטעם זה רק לענין יוצא מבית הכיסא פסק שאין המים נטמאים בנגיעה וכשרים לנטילה. אמנם בשו"ת לב חיים (או"ח ח"א סי' סו) כתב לדמות את הנוגע באוכלים לאחר שיצא מבית הכיסא לנגיעה באוכלים קודם שנטל ידיו שחרית, והביא דבריו בספר חסד לאלפים (סי' ד ס"א), וראה גם בכף החיים (סי' ד סק"כ). ובהשמטות שנדפסו בלב חיים (הנדמ"ח) כתב שלפי דבריו עולה שהיוצא מבית הכיסא ובא ליטול ידיו אין לו ליטול המים מהחבית בחפניו, דאם כן יטמא את המים, ומציין לדברי הפוסקים שלא כתבו כן. והנה המשנה ברורה פסק כדבריהם שהמים אינם נטמאים, אכן נראה שהמשנה ברורה מחלק בין רוח רעה של לילה שחמור יותר ומטמא אוכלים ומים במגעו ולא ברוח רעה של בית הכיסא.

3 במשנה ברורה (סי' קס ס"ק נד) חילק בין שאיבת מים מן הדלי לבין שכשוך הידיים בתוכו כדי לטהרן לאחר נגיעה במקום הטינופת: בשכשוך נעשתה מלאכה במים, אף בלא לכלוך הניכר לעין. ועוד כתב (שם ס"ק נה) שמים שכבר נטל בהם אדם את ידיו פסולים גם משום שנעשתה בהם מלאכה, לפיכך הם פסולים אף אם נטל מרביעית בבת אחת.

4 בבית הכסא ובבית המרחץ אסור להרהר בדברי תורה כמ"ש בשו"ע (או"ח סי' פה ס"ב). אמנם עצם לבישת הטלית קטן אינה אסורה במקומות אלו כמבואר בשו"ע (סי' כא ס"ג) ובמשנה ברורה (שם ס"ק יד), אך מאחר שבעת לבישת הציצית צריך לכוון לשם המצווה, נכון שלא לכוון שם כמ"ש בביאור הלכה (סי' תקפח ס"ב ד"ה שמע) כי גם לקיים מצוה במקום שאינו נקי ולכוון לצאת ידי המצוה שציווה השי"ת, הרי זה נחשב כהרהור בדברי תורה האסור בבית הכסא ובית המרחץ, ועל כן נכון שלא ללובשו שם. ויש לדון כאשר לובש ואינו מכון לשם קיום המצוה אם חשוב כעובר על מצוות ציצית, שהרי לובש בגד עם ד' כנפות ואינו מקיים המצוה, ובאמת בביאור הלכה (סי' ס ד"ה וי"א) כתב 'שאם קראוהו לתורה ולוקח טליתו או טלית הקהל לעלות לבימה שאז זמנו בהול ומסתמא אינו מכוון אז בלבישתו לקיים המצוות של ציצית ממילא עובר בזה על המצות עשה אם לא כשמכוון לשם מצוה, ואז יוכל לברך ג"כ והעולם אינם נזהרין בזה'. ולדבריו יש איסור ללבוש את הציצית ולא לכוון לצאת, אולם ראה בהליכות שלמה (הל' תפלה פ"ג אות א) שחולק וכתב שאף שנכון שלא לכוון בבית הכסא לשם מצוה, מכל מקום אינו חשוב כעובר איסור במה שלובש ואינו מכוון למצוה, כיון שמצד הבגד אין שום חסרון [ועיי"ש שמחלק בין אם אינו מקיים המצווה מצד שהוא מצווה הבאה בעבירה שי"א שחשוב עובר על מצות עשה, למי שאינו מכוון לקיים המצווה, וכעי"ז בקובץ שיעורים (כתובות אות רמח)], ולכן מותר ללובשה כשהוא במקום האסור בדברי תורה. בעניין קשירת חוטי הציצית בבית הכסא ראה חשוקי חמד (שבת קיא:) שחילק בין כוונת קיום המצוה לבין קשירת החוטים לשמה שאינה אלא הכשר מצוה.

5 הרמ"א (סי' פד ס"א) התיר הרהור בחדר האמצעי

בן ארץ ישראל השואל גשמים בחוץ לארץ

ביום ד' במרחשוון נסע רפאל, המתגורר בארץ ישראל, לביקור של שבועיים בחוץ לארץ. בז' במרחשוון יום השנה לפטירת אביו ביקש לעבור לפני התיבה, ובעוד שבארץ ישראל מתחילים לומר 'ותן טל ומטר לברכה', בני המקום אומרים 'ותן ברכה', האם עליו לומר כבני המקום או כמו בארץ ישראל, וכיצד ינהג בחזרת הש"ץ? ומה הדין כשיצא קודם ז' במרחשוון, או כשנסע כדי להשתקע בחוץ לארץ?

ת. בן ארץ ישראל שיצא לביקור בחוץ לארץ קודם תחילת השאלה בארץ ישראל, יש אומרים שינהג כבני המקום ולא יתחיל לשאול עד זמן השאלה בחוץ לארץ, אף שדעתו לחזור בימות הגשמים. ויש אומרים שישאל ב'שומע תפילה'[6].

ואם יצא לאחר שכבר התחילו לשאול גשמים בארץ ישראל, ימשיך לומר 'ותן טל ומטר' בברכת השנים. ויש אומרים שישאל רק ב'שומע תפילה'. ומכל מקום, אם שכח ולא שאל כלל, אינו חוזר ומתפלל[7]. כשעובר לפני התיבה, בתפילת הלחש ישאל כפי מנהגו, ובחזרת הש"ץ יאמר 'ותן ברכה' ולא ישאל מטר גם ב'שומע תפילה', כמנהג בני המקום. ויש שהורו לכתחילה שלא לעבור לפני התיבה בימים אלו, אלא כשהוא 'חיוב'[8]. ואם עקר דירתו לחוץ לארץ כדי להשתקע שם, יפסיק מלשאול עד שיגיע זמן השאלה שם, אף שכבר התחיל לשאול בארץ[9].

בן חוץ לארץ השואל גשמים בארץ ישראל

חנניה, המתגורר בלונדון, בא לארץ ישראל לחג הסוכות ונשאר בה לאחר ז' במרחשוון. בכוונתו לשוב לביתו בעוד שבועיים, כשבחוץ לארץ עדיין לא שואלים גשמים. האם עליו לומר 'ותן טל ומטר' כל זמן שהוא בארץ, או להמשיך כמנהג מקומו? וכיצד ינהג כשיחזור לביתו?

ת. בן חוץ לארץ המבקר בארץ ישראל בזמן שאלת הגשמים, יאמר 'ותן טל ומטר' בברכת השנים. ויש שכתבו שאם בדעתו לשוב למקומו קודם התחלת זמן שאלת גשמים בחוץ לארץ, יאמר בברכת השנים 'ותן ברכה', וישאל טל ומטר ב'שומע תפילה', ואם שכח אינו חוזר ומתפלל[10]. כשחוזר למקומו קודם ששים יום לתקופת תשרי, מפסיק מלשאול עד התחלת זמן השאלה בחוץ לארץ[11].

גניזת בתי מזוזה ישנים

לפני כמה ימים ראיתי בתי מזוזה נאים מאוד במחיר זול, והחלטתי להחליף בהם את בתי המזוזה שבביתי משום 'זה אלי ואנוהו'. האם מותר להשליך את בתי המזוזה הישנים לפח, או שצריך לגונזם?

ת. בית מזוזה שהקלף היה מונח בו דינו כתשמיש קדושה, ואסור להשליכו לפח גם לאחר שהוציאו ממנו את המזוזה והחליפוהו באחר[12]. אם כתוב על הבית שם ש-די בשלמותו, יש בו גם חיוב גניזה אף מחמת השם. אמנם אות ש' בלבד אינה שם שלם[13].

ניעור שלג מן הבעקעטשע בשבת

בשבת אחר הצהריים טיילתי ברחובות דאבוס, ולפתע החל לרדת שלג על הבעקעטשע שלי. האם מותר לנער את השלג, ובאיזה אופן? האם יש הבדל בין פתיתים שעדיין מונחים על פני הבגד לבין שלג שכבר נמס והרטיב אותו?

ת. שלג שעדיין לא נמס והוא מונח על פני הבגד מותר לנערו בשבת, אף כאשר הבגד חדש ושחור ומקפידים על נקיונו. אולם יש להקפיד לנער את הבגד בנחת ובקלות, באופן שייפלו פתיתי השלג בלבד, ולא המים שנבלעו בבגד. אין לשפשף את השלג כדי להמיסו, וכן אין ללחוץ על המקומות הרטובים בבגד כדי להוציא את המים שנספגו בו. כאשר השלג כבר נמס מעט ונבלע בבגד, אין לנער את הבגד[14].

ניעור בגד שנרטב בגשם

בליל שבת אחרי הסעודה הלכתי להשתתף בשמחת ה'שלום זכור' של חבר קרוב. לא היה נראה שירד גשם, ולכן יצאתי ללא מעיל. למעשה כשרציתי לחזור הביתה החל לרדת גשם זלעפות, ומכיון שלא היה לי מעיל התרטבתי כולי. כשבאתי הביתה רציתי לנער את הבעקעטשע שלי מכמויות המים שהיא ספגה, ולהניח אותה לייבוש. האם מותר לעשות כן בשבת?

ת. בגד חדש או בגד שמקפידים על נקיותו אין לנערו כלל כאשר הוא רטוב. בשאר בגדים, ואפילו הם ישנים שאין מקפידים על נקיותם,

המשך בעמ' ד'

של בית המרחץ, אף שאסור לדבר שם דברי תורה.

6 בשו"ע (סי' קיז ס"א) פסק שבארץ ישראל מתחילים לשאול גשמים מליל ז' במרחשוון, ובחוץ לארץ מערבית של יום שישים לתקופת תשרי. ובמשנה ברורה (סק"ה) הביא שלדעת הפרי חדש (ס"ב) בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ, אם דעתו לחזור בתוך שנה, שואל כבני ארץ ישראל, ואם אין דעתו לחזור בשנה זו שואל כבני חוץ לארץ. ולדעת הברכי יוסף (סק"ה) בשם כמה אחרונים (מהר"ז גוטה ומהר"י מולכו) לעולם שואל כבני המקום שנמצא שם אפילו אם דעתו לחזור למקומו. והטעם, שהרי כל מי שנמצא בארץ ישראל צריך את הגשמים אפילו אם הוא מבני חו"ל, אבל בן א"י שנסע לחו"ל, אף שגם הוא צריך לגשמים אינו שואל, כיון שדינו כיחיד והיחידים אינם שואלים, כמבואר בשו"ע (שם ס"ב). אך כתב המשנה ברורה (שם) שמדברי הבאר היטב (סק"ד) שהעתיק דברי האחרונים הנ"ל נראה שאין דבריהם אמורים אלא באין דעתו לחזור למקומו, אבל אם דעתו לחזור למקומו שואל כבני מקומו. אמנם בברכי יוסף מבואר שסובר שאף כאשר חוזר למקומו שואל כבני המקום שנמצא שם, וכן כתב בשו"ת דבר שמואל (סי' שכג) ובספר יד אהרן (סי' קיז). ובספר דינים והנהגות ממרן החזון איש (פ"ה סי"א) כתב שהחזון איש הורה לבן א"י שנסע לחו"ל לנהוג כמקום שנמצא שם, וכדעת הברכי יוסף. וראה במשנה ברורה שכתב וצריך לעיין בתשובת דבר שמואל וביד אהרן, ואכן בדבר שמואל כתב להדיא שינהג כמקום שנמצא בו. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' כב) שהיוצא קודם ז' במרחשוון ינהג כבני חו"ל אף שדעתו לחזור לא"י. ובקובץ מבית לוי (הלכות ומנהגי חודש מרחשוון ס"ו, והערה י) הביא שלא יתחיל לשאול אף בשומע תפילה. אמנם בהליכות שלמה (פ"ח סי"ט) כתב שבן ארץ ישראל שדעתו לחזור בימות הגשמים ישאל בשומע תפילה.

7 הברכי יוסף (שם אות ו) כתב שאין דבריו אמורים אלא באופן שיצא לחוץ לארץ קודם ז' במרחשוון, אבל אם יצא אחר שכבר התחילו לשאול גשמים בארץ ישראל, לא יפסיק מלשאול, כדי שלא יהא נראה כחוכא ואיטלולא. וכן כתבו להלכה בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' כה), ובספר הליכות שלמה (פ"ח סי"ט) שכן הורה הגרש"ז אוירבעך, ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' כב).

אמנם בשבט הלוי הוסיף שהיוצא לחו"ל אחר ז' במרחשוון לכתחילה יזכיר רק בשומע תפילה, מפני שמצד מטבע ברכת השנים אינו חייב להזכיר טל ומטר כאשר הוא נמצא בחו"ל, וכל חיובו להזכיר הוא רק מצד שהוא צריך להתפלל ולבקש על בני א"י, ואת זה הוא יוצא גם כאשר מזכיר בשומע תפילה. וכן כתב בהליכות שלמה (שם, דבר הלכה אות כז) שהרוצה לשאול בשומע תפילה כדי לצאת כל הדעות רשאי. וכתב בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' סב) שבכל אופן אם שכח להזכיר טל ומטר אינו חוזר ומתפלל, כיון שספק ברכות להקל. וכן הובא בקובץ מבית לוי (הלכות ומנהגי חודש מרחשוון, ס"ו, והערה יב) שהשוכח אינו חוזר, אף אם נוהג כדעות המחייבות שאלה בברכת השנים, שסומך בדיעבד על הדעות שאינו צריך לשאול.

8 הברכי יוסף (סי' קיז אות ח) כתב שבן ארץ ישראל הנוהג לשאול בחוץ לארץ, כשהוא שליח ציבור ישאל בלחש כמנהגו, ובחזרה יאמר כבני חוץ לארץ. וראה בספר יום טוב שני כהלכתו (פ"י הערה יז) שהביא מהגרש"ז אויערבאך ומהגרי"ש אלישיב שמותר לו לכתחילה להיות שליח ציבור ואינו צריך להימנע מכך, כיון שחזרת התפילה היא רק בשביל הציבור. אולם בקובץ מבית לוי (שם, והערה יג) הורה שלכתחילה לא יעבור לפני התיבה, אלא כשהוא בעל חיוב.

9 ראה בשו"ת בצל החכמה (שם) שהוסיף שכל מה שכתב הברכי יוסף שבן א"י היוצא לחו"ל אחר ז' במרחשוון לא יפסיק מלשאול, כדי שלא יהא נראה כחוכא ואיטלולא, אין זה אלא כאשר נוסע לביקור בחו"ל ודעתו לחזור, אך כאשר עוקר את דירתו לחוץ לארץ כדי להשתקע שם, יפסיק מלשאול עד שיגיע זמן השאלה שם, אף שכבר התחיל לשאול בארץ. ומפני שאין שייך לחייב לשאול כדי שלא יהא נראה כחוכא ואיטלולא אלא במי שדעתו לחזור לא"י כיון שעדיין הוא בן א"י, אבל מי שעקר לחו"ל כבר נעשה בן חו"ל ואינו שואל כלל, וכן כתב בשו"ת יין הטוב (ח"א סי' לה).

10 בשו"ע (או"ח סי' קיז ס"א) פסק שבארץ ישראל מתחילים לשאול מליל ז' במרחשוון, ובחוץ לארץ מערבית של יום שישים לתקופת תשרי. ובמשנה ברורה (סק"ה) הביא מחלוקת בבן א"י שנוסע לחו"ל או להיפך: לדעת הפרי חדש (ס"ב) אם דעתו לחזור בתוך שנה הרי הוא שואל כמקומו, ואם עין דעתו לחזור שואל כמקום שהוא שם. ולדעת הברכי יוסף (סק"ה) הרי הוא שואל לעולם כמקום שהוא נמצא שם, והטעם, שהרי כל מי שנמצא בארץ ישראל צריך את הגשמים אפילו אם הוא מבני חו"ל. ובשבט הלוי (ח"י סי' כב) כתב שעיקרי הדברים נוטים כדעת הברכי יוסף, ולפי זה הובא בקובץ מבית לוי (הלכות ומנהגי חודש מרחשוון, ס"ו והערות יד-טו) שיש לבן חו"ל המגיע לא"י לשאול טל ומטר בברכת השנים גם בביקור קצר, ואף אם בא לאחר ז' במרחשוון ועתיד לחזור קודם זמן השאלה בחוץ לארץ. והנה דעת הרבה פוסקים (הגרש"ז אויערבאך בהליכות שלמה תפילה פ"ח סכ"א ודבר הלכה אות כח, שו"ת באר משה ח"ו דיני בני א"י וחו"ל, הגר"ח קנייבסקי דעת נוטה סי' קצג, תשובות והנהגות ח"ב סי' נה) רק באופן שדעתו לחזור לחוץ לארץ לאחר ששים יום מהתקופה, ישאל טל ומטר בברכת השנים, ולפי שלדעתם מה שכתב הפרי חדש שהכל תלוי אם חוזר בתוך שנה או אחר שנה, אין זה שנה דוקא אלא לאחר התחלת השאלה בחו"ל. ונמצא שכאשר בדעתו לשוב לביתו אחר התחלת השאלה בחו"ל הרי הוא מחויב מעיקר הדין לשאול טל ומטר בא"י, הן לדעת הפרי חדש והן לדעת הברכי יוסף. ולפי זה אם שכח ולא שאל יש לו לחזור ולהתפלל, כיון שהוא מחויב לשאול מן הדין. אבל כאשר דעתו לשוב לחו"ל קודם ששים ימים מהתקופה, ישאל טל ומטר בברכת שומע תפילה כדי לצאת מן הספק, ואם שכח אינו חוזר ומתפלל, כיון שמה ששואל בברכת שומע תפילה אין זה בגדר חיוב אלא בגדר חומרא.

11 הליכות שלמה (שם, דבר הלכה אות כח), מבית לוי (שם). וראה בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' סט) שביאר שבאופן זה אין שייך חשש חוכא ואיטלולא שהביא הברכי יוסף (שם), שאחר שהתחיל לשאול טל ומטר אומר ותן ברכה, כיון שחוזר למנהג מקומו. אמנם בשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' עג) כתב שימשיך לשאול על הגשמים בברכת שומע תפילה.

12 בגמרא (מגילה כו:) אמרו 'תשמישי קדושה נגנזין', ובכלל זה גם נרתיקי מזוזות שדינם כתשמישי קדושה. וכן פסק השו"ע (או"ח סי' קנד ס"ג): 'תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים ומזוזות וכו', יש בהן קדושה וצריך לגנזן. במשנה ברורה (שם סק"ו וסק"ג) ביאר שאף לאחר שנתבלו ואין ראויים לתשמיש, אפילו הכי יש בהם קדושה ואין להשליכם, אלא צריך לגונזם במקום המשומר. הוצאת הקלף מבית המזוזה אינה מבטלת אותו מקדושתו. אף שבימינו נוהגים לעטוף את הקלף בניילון, כדי לשמור עליו מגשם ורטיבות, אין זה מוריד מקדושת בית המזוזה, שהרי הרמ"א (שם ס"ג) כלל בתשמישי קדושה גם דבר שנעשה לכבוד, אף שאינו נוגע בקלף. ובמשנה ברורה (שם ס"ק יד-טו) ביאר שהמכסה שעל קרשי הספר נחשב תשמיש קדושה מחמת הנוי והכבוד, למרות שהקרשים חוצצים בין המכסה לספר. לפי זה, גם בית מזוזה נאה שנעשה לכבוד המזוזה אינו נפטר מגניזה מחמת עטיפת הקלף. וכן מבואר בדברי המשנה ברורה (שם סק"ט) להדיא שכתב שתיבה העשויה לשמירת ספרים שמכוסים בעור או נייר דינה כתשמיש דתשמיש, כיון שאין התיבה נוגעת בספרים ואינה עשויה לכבוד. ואילו ארגז הנעשה לכבוד התורה אף שהספר תורה מונח בתוך תיק דינו כתשמיש קדושה, כיון שהוא נעשה לכבוד. והוא הדין לגבי בית מזוזה שכיון שהוא עשוי לנוי דינו כתשמיש קדושה. ואף שהמזוזה נמצאת בניילון לשמירת הקלף, אינו נעשה תשמיש דתשמיש, כי הניילון בטל אל המזוזה ועיקר שמירת המזוזה וכבודה בתוך הבית.

13 הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ב והי"ו) מנה את שם ש-ד-י בין השמות שאינם נמחקים, ופסק שכלי שכתוב או חקוק עליו שם טעון גניזה במקום השם. ובשו"ע (יו"ד סי' רעו ס"י) כתב שהאותיות שד מתוך השם ש-די מותרות במחיקה, וכל שכן אות ש' לבדה.

14 בשו"ע (או"ח סי' שב ס"א) מבואר שאסור מהתורה לנער בשבת טל מבגד חדש ושחור שמקפידים עליו, מפני שהניעור מייפהו וזה כעין כיבוס. אולם הרמ"א (שם) התיר להסיר נוצות הנמצאות על הבגד, ובמשנה ברורה (שם סק"ז) ביאר שזה לפי שהנוצות מונחות מעל הבגד, ואינן תחובות בתוכו כמים ועפר. ולפי זה כתב הביאור הלכה (ד"ה מן הטל) ששלג שעדיין לא נמס מותר לנערו אפילו בבגד חדש ושחור, מפני שדינו כנוצות המונחות על פני הבגד. אך אם השלג כבר נמס מעט ונבלע בבגד דינו כטל, ואסור לנערו בשבת. וראה עוד בביאור הלכה (שם) שהוסיף 'אך יזהר לנער בקל', כדי שגם באופן שלא ניכר שכבר נמס מעט מן השלג, יפול רק השלג העומד מלמעלה. לעניין שפשוף השלג, מבואר בשו"ע (או"ח סי' שב ס"ט) שאסור מדרבנן לרסק ברד או שלג בשבת, מפני

המשך מעמ' א'

שמירת גוף ונפש ובל תשחית סעיף טו), שהצריך למקום האילן לבנות שם רשאי לקוצצו, בכלל המקלקל על מנת לתקן.

ג. דעת המחמירים בצורך המקום

מאידך, בשו"ת בית יעקב (סי' קמ) חלק על היתר הט"ז, והוכיח שהתוספות חולקים על הרא"ש. אחת מראיותיו מדברי התוספות בברכות (לו: ד"ה אין קוצצין), שהקשו על איסור קציצת אילנות בשביעית, מדוע נזקקו לדין שביעית ולא אסרו משום בל תשחית, ותירצו שמדובר באילן שאינו טוען כשיעור, או שהוא מעולה בדמים. וממה שלא תירצו שצריך למקומו, הוכיח שאין זה היתר לדעתם.

אולם בשו"ת בנין ציון (סי' סא) דחה ראייתו, שהתוספות נקטו את אופני ההיתר שנתפרשו בגמרא, ואין מכך ראיה לשלול ההיתר דצריך למקומו, כי תועלת פינוי המקום גם הוא בכלל ההיתר של תועלת העדיפה על קיום האילן. וכן דחו את דברי הבית יעקב בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כב) ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קב).

הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו) בתחילת דבריו חילק בין תועלת שבגוף האילן, כשדמי עציו יקרים מפירותיו, ובין הפסד האילן לצורך רווח אחר. וכן בין סילוק אילן המזיק לאילנות אחרים ובין תועלת אחרת. אלא ששוב הביא את היתר הרא"ש בצריך למקומו, והעלה לחלק בין תועלת הבאה לבעלים עם ההשחתה, ובין קציצה לצורך בית שייבנה לאחר מכן, שיש לחוש שמא לא תצא הבנייה לפועל ונמצאת הקציצה השחתה.

אמנם כאמור, היתר הבנייה מפורש בדברי הרמב"ם בתשובה והרא"ש בפסקיו, ועליו סמך הט"ז למעשה. ומכל מקום ראוי לחוש שלא להקדים את העקירה לבנייה שאינה עומדת לביצוע בזמן הקרוב.

ד. הרחבת דירה דחוקה והרחבה לנוי

בשו"ת חוות יאיר (סי' קצה) פירש את היתר הרא"ש, שזהו דווקא במי שרוצה לבנות במקום האילן, או לתקן שם דבר הנצרך לו. אולם אם רוצה להרחיב החצר לצורך טיול ותוספת אור ורווח בעלמא, אין הדבר בכלל היתר זה. ואף שנוח לבעלים יותר בלעדי האילן, אין רצונו לבדו קובע שהקציצה היא תיקון המצדיק את הפסד האילן.

גם בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' עו) דקדק מלשון 'צריך למקומו', שבמקום שהבית אינו שווה עדיף בדמים והבית אינו מתייקר על ידי הבניה, צריך שיהיה המקום דחוק ונצרך לו. ואילו בבנייה שלא מתוך דוחק בעינן שיהיה לו רווח.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' יב), אודות עצי פרי הסמוכים לדירה שנעשתה דחוקה לבני המשפחה, הכריע להתיר את קציצתם לצורך הרחבתה, אך הוציא מכלל ההיתר הרחבה לטיול, להרווחה בעלמא ולנוי. נמצא שהוספת חדרי מגורים למשפחה שהתרחבה, זהו בכלל הצורך שהתירו לקצוץ אילנות, והיינו לאחר שנתברר שאכן העצים עומדים במקום הנצרך לבנייה.

ה. חשש סכנה בכריתה המותרת

בגמרא (בבא קמא צא:) אמר רבי חנינא: 'לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה'. בשאילת יעב"ץ (שם) דן שמא אף כשאין בקציצת האילן משום איסור 'בל תשחית', עדיין אין הכריתה ממידת חסידות, ואפשר שיש בה סכנה, כי בוודאי בנו של רבי חנינא קצץ באופן המותר, כגון שהיה צריך למקום התאנה או שהייתה מעולה בדמים, ואף על פי כן נענש.

אולם בשו"ת בנין ציון (סי' סא) דחה, שאין ללמוד מכאן סכנה בכל היתר, כי אפשר שטעה בשיעור תנובת התאנה וסבר שכבר הותרה בקציצה, ובאמת עדיין לא הגיע זמנה. וכן הוכיח החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כג) מסתימת היתרי הגמרא והפוסקים ומההיתר שבט"ז ולא הסתייגו שיש בכך מידת חסידות או סכנה, שבמקומות שהתירו, ההיתר מוחלט ואין סכנה בדבר.

ואין ראיה לסכנה בכריתה המותרת ממעשה רבא בר רב חנן (בבא בתרא כו.), שסירב לקצוץ את דקליו אף שהעופות הבאים מחמתם הזיקו לכרמו של רב יוסף. כי כתבו התוספות (שם ד"ה אנא לא קייצנא) שיש לחלק בין נזק זה להכחשה המרובה שבסוגיית הדקלים והגפנים, ואילו הרמב"ן (שם ד"ה הא דאמרינן) והרשב"א (שם ד"ה אמר ליה) פירשו כי מצד חיוב הרחקת נזיקין חלק רבא בר רב חנן על רב יוסף שחידש שיש כאן חיוב הרחקה. ולפי זה, סירובו היה משום שלדעתו לא הותרה הקציצה, ואין ללמוד ממנו שבכריתה המותרת יש סכנה.

אמנם בצוואת רבי יהודה החסיד (אות מה) כתוב שלא לקצוץ אילן העושה פירות, וחשש החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כג, בסופו) שמא הצוואה כוללת גם כריתה המותרת בדין, ומשום כך כתב שלרווחא דמילתא יקוץ בידי נכרי. ועיי"ש שבנידונו הורה להעתיק את האילן בידי גויים אומנים, בשמירת שורשיו ובנטיעה מיידית. ובשו"ת חיים ביד (סי' כד) החמיר מכוח צוואת רבי יהודה החסיד, ואף במכירה לנכרי והעתקה חשש כשיש ספק אם האילן יחיה. אולם בשו"ת יביע אומר (שם) חלק והכריע שאין חשש סכנה בכריתה שהותרה לצורך הדירה, ומכל מקום העדיף לעשותה בידי נכרי על צד היותר טוב.

ו. חובת ההעתקה כשאפשר לקיים את האילן

בשו"ת שאילת יעב"ץ (שם, הובא בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' קב) כתב, שאם עוקרים את האילן באופן שהוא נשאר חי וניתן לנטעו במקום אחר, אין זו קציצה והשחתה. וסמך על דין אילן שנעקר והסלע עמו, שאם יכול לחיות ממנו אינו מתחייב מחדש בערלה.

ולמד מכך החתם סופר (שם) שכשאפשר לעקור את האילן עם שורשיו וגוש עפר המחיה אותו ולנטעו במקום אחר, אסור לקוצצו ולהזיקו, ולא התיר הרא"ש לקצוץ לצורך המקום אלא כשאין אפשרות לקיימו בדרך זו. ומכל מקום, החמיר החתם סופר שלא להעתיק אילן ללא צורך כלל, אף שהיעב"ץ התיר. בנידון שלפנינו שיש צורך במקום, יש לברר אם אפשר להעתיק את העצים לחלק החצר שאינו מיועד לבנייה או למקום אחר הראוי לקליטתם.

ז. העתקה בגוש המחיה את העץ

ההעתקה תיעשה על ידי אומן הבקי במלאכה, בשמירת השורשים וגוש עפר שלם, כשעל פי הבקי האילן ראוי להתקיים בגושו ולהיקלט במקומו החדש. ומותר לעשותה אף בידי ישראל הבקי במלאכה ובדיני האילן.

המשך בעמ' ו'

לקיחת כוס מהאולם לשוברו תחת החופה

במהלך חופה שנערכה באחד האולמות בירושלים, מיד לאחר שהרב מסדר הקידושין סיים לברך המקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין, התברר שלא הוכן מבעוד מועד כוס לשבירה תחת החופה. החתן עמד נבוך, וההורים המחותנים עוד יותר, מקרב הקהל ובני המשפחה הועלו באופן מיידי הצעות שונות ומגוונות כדת מה לעשות ברגעים נצחיים אלו ולנסות לפתור את הבעיה בכמה שפחות זמן. למעשה מחמת נידון הלכתי אם מותר להשתמש בכוס מהאולם לשבירה שמחר מאד נהפך לוויכוח סוער בין כמה מהמשתתפים, החופה לא התקדמה עד שאחד מבני המשפחה התעשת ורץ לחנות כלים קרובה וחזר לאחר כמה דקות עם כוס שניתן אחר כבוד לחתן כדי שיוכל לקיים כדת וכדין את המנהג הקדום של שבירת כוס זכוכית תחת החופה, מיד לאחר מכן החופה המשיכה לדרכה לאחר הפסקה של לא פחות מחצי שעה. החופה אכן הסתיימה במזל טוב בלי להחמיץ את מנהג שבירת הכוס, אמנם השאלה שהתעוררה המשיכה להעסיק את תלמידי החכמים מבין המשתתפים, האם מותר היה לקחת ללא רשות כוס מאחד השולחנות שהוכנו לסעודת המצוה ולהשתמש בו למען קיום מנהג ישראל של שבירת כוס זכוכית תחת החופה, או שבקיום המנהג באופן כזה עובר על איסור דאורייתא שלא תגזול.

תשובה:

א). הנה מבואר בדברי התוס' (ב"מ כב. ד"ה מר זוטרא) שאף באופן שברור הדבר שכשישמע בעל הבית שחבירו אכל מפירותיו ישמח, מכל מקום כיון שלענין אבידה קיימ"ל כאביי שייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, והיינו שלא אומרים איגלאי מילתא למפרע עד שיתייאש ממש, הכי נמי אסור לאדם לקחת פירותיו של חבירו כל זמן שלא קיבל ממנו רשות בפועל אף שיודע שכשישמע יסכים, ואם יקח מפירותיו עובר על איסור גזילה.

אמנם הש"ך (סימן שנט ס"ק ב) כתב שרק באבידה אמרינן ייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, כיון שבא לאדם בעל כרחו ואינו חפץ בכך, מה שאין כן בדברים שאנו יודעים שהאדם רוצה ושמח בהם אמרינן שפיר איגלאי מילתא למפרע לכו"ע, ובכל אופן שאחר כך כשישמע יסכים בכך מותר כבר מתחילה לקחת.

והנתיבות בכ"מ (קצה סק"א; קצג סק"ד; רמד סק"א) הביא את דברי הש"ך ומשמע לכאורה שסובר אף להלכה כשיטתו. אך בשו"ע הרב (מציאה ופקדון ס"ד) ובקצוה"ח (ר"ט סק"ה) כתבו שהעיקר כשיטת התוס'. ולשיטתם אסור לקחת מחבירו בלא רשות אף בגוונא שיודע שחבירו בודאי יסכים. ובשו"ע הרב הוסיף שצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה. ולכאורה כך ההלכה כיון שספיקא דאורייתא לחומרא. ולפי שיטתם גם בנידו"ד אף אם נימא שאנו יודעים בודאי שבעל האולם יסכים שבעלי השמחה יקחו כוס לצורך החופה, מ"מ כיון שעדיין לא נודע להם ולא נתנו את הסכמתם המפורשת אסור.

ואף שיתכן לומר שמנהג שבירת הכוס תחת החופה שהתקבל בכל תפוצות ישראל נחשב כמו דבר מצוה, ולכאורה נימא ביה שניחא ליה לאיניש דלעביד מצוה בממוניה וכמ"ש ב"י (יו"ד סימן שלא הובא בקצוה"ק סימן רסב סק"א; שנ"ט סק"א), דמכל מקום כיון שאין זה מצוה של בעל הממון עצמו אלא שאחרים מקיימים מצוה בממונו, ובאופן זה כתב בקצוה"ח (רסב סק"א) שמותר רק שימוש שאין מכלה את הממון. וממילא בנידו"ד ששובר את הכוס אסור אף שהוי לדבר מצוה.

ב). אכן הט"ז (סימן שנט) העלה להלכה ולמעשה דכל דבר שהוא צורך גדול נחשב כמו דבר מצוה ואמרינן ביה ניחא ליה לאיניש דלעביד מצוה בממוניה ואף במקום שיש חסרון עייי"ש. ונראה כוונתו שכיון שזה צורך גדול עבור חבירו, אזי נחשב שהוא עצמו עושה מצוה בנתינתו לו, ולכן אמרינן שניחא ליה לאיניש דלעביד מצוה בממוניה. ולפי"ד יש להתיר אף בנידו"ד כיון שבודאי מנהג זה שנשתרש בכל תפוצות ישראל נחשב עכ"פ כצורך גדול, שהרי ברור הדבר שקשה מאד להמשיך בחופה בלי קיום המנהג, וממילא מותר לקחת כוס מהאולם [על דעת לשלם] לצורך קיום המנהג. [ואף לשיטת הקצוה"ח הנ"ל, כיון שכתב הט"ז שבאופן זה נחשב כמו מצוה של הבעלים, ובקצוה"ח סימן שנט כתב שבכה"ג מהני אף כשמכלה את הממון עייי"ש ודו"ק. שו"ר בשער אפרים סימן ב שהזכיר שם סברה זו לחלק בין מצוה שעושים אחרים בממונו למצוה דיליה]

ג). נחלקו הפוסקים אם מותר לגזול על מנת לשלם דבר יפה ממנו, ובשו"ע (שנ"ט ס"ב) הובא ב' השיטות, וזה לשונו: אסור לגזול אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו. ויש מי שאומר (הרא"ש) דהיינו אם אין התשלומין בעין שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם ויזכה אותם לבעלים על ידי אחר.

ובשיטת הרא"ש שמותר כתב הטור דהיינו דוקא שיודע שזכות הוא לו כגון בדבר העומד לימכר אבל מחפצי ביתו לא. ונחלקו הש"ך (ס"ק ד) והקצוה"ח (סק"א) בכוונת הטור, הש"ך כתב שרק באופן שיודע בבירור שהבעלים אינם עומדים להחזיק לעצמם מותר. והקצוה"ח כתב שבכל דבר שאינו מחפצי ביתו נחשב זכות ומותר.

נמצא שבאופן שיוסיף בתשלום עבור הכוס יותר מהמחיר, לדעת הקצוה"ח בשיטת הרא"ש מותר לקחת אף בלי רשות הבעלים. אולם צריך שמקודם יזכה את התשלום לבעלים וכמו שכתב בשו"ע שרק באופן זה מותר. ויתכן לומר שבנידו"ד גם הש"ך יודה שמותר, ואף שאינם עומדים לימכר, כיון

המשך בעמ' ו'

אין לנערם בחוזקה עד שיסחטו[15]. מכל מקום, גם כאשר הבגד רטוב מאוד מותר להמשיך ללובשו כדרכו, ובלבד שלא יסחטנו[16].

שתיית קפה בניגוד לבקשת האב

אביו של גדליה מקפיד מאוד בענייני בריאות. לאחר שראה שבנו שותה קפה כמה פעמים ביום, אמר האב לבנו כי הוא אינו מרשה לו לשתות יותר מכוס אחת בבוקר בלבד. גדליה מרגיש שהקפה באמצע סדר הלימוד מסייע לו להתעורר ולהתרכז, וקשה לו להימנע משתייתו, האם הוא חייב לשמוע בקול אביו?

ת. אם אין בשתייה הנוספת חשש בריאותי לגבי הבן וקשה לבן להימנע משתייתו ואין צער ממשי לאב אלא רק מעדיף שינהג כן, יש לו על מה לסמוך ולהקל לשתות[17]. אולם אם האב מצטער צער ניכר מתוך דאגה לבריאות בנו, יש לחוש לדעת המחייבים לשמוע לו גם כשאין לו הנאה ישירה מן הדבר[18]. ואף אם מרגיש שהקפה מסייע לו להתרכז בלימוד, אין לו להקל ולהתעלם מצער האב[19]. ומכל מקום גם כשמותר לו לשתות, לא ישתה בפניו וישתדל להפיס את דעתו[20].

אכילת בשר בסעודת הצהריים

בשיעור בבית המדרש למדנו את דברי הגמרא (יומא עה:) 'מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה'. רצינו לשאול, האם ראוי להקפיד שלא לאכול בשר בצהריים?

ת. יש שכתב כי דברי הגמרא הם הנהגת דרך ארץ ולא איסור באכילת בשר ביום[21], והטעם להנהגה זו, מפני שהבשר נאכל בסעודת קבע, והערב ראוי לה מפני שהאדם פנוי אז מטרדות היום ויכול לנוח לאחריה[22]. ויש שכתבו כי כבר מחצות נחשב לילה לעניין זה[23], ולא ראינו שהקפידו על הנהגה זו[24], ולכן מי שנצרך לבשר יאכל לאחר חצות היום, ויניח לערב מאכלים קלים כדי שיוכל להשכים בלילה ללימודו, ונכון שיתאים את סעודתו לכוחותיו ולסדר יומו, ויכוון שיהיה בריא וחזק לעבודת ה', בלא להרבות באכילה המכבידה על לימודו[25].

פנים חדשות במי שאכל בחתונה ויצא לפני הברכות

אחי חיתן את בנו בשעה טובה ומוצלחת. באחד מימי המשתה התכנסנו לסעודת שבע ברכות משפחתית. כל המשתתפים היו גם בחתונה, וחשבנו שאין בינינו 'פנים חדשות'. אחד האחיינים אכל בסעודת החתונה, אך יצא לפני ברכת המזון ושבע הברכות שבסופה. האם אפשר לצרפו כ'פנים חדשות', או שצריך להזמין מי שלא היה כלל בחתונה?

ת. אם האחיין אכל בסעודת החתונה, אינו נחשב ל'פנים חדשות', אף כאשר לא היה בחופה ולא שמע את ברכות הנישואין. אך אם לא אכל בשמחה זו, המנהג הוא שנחשב ל'פנים חדשות', אפילו כאשר השתתף בחופה ושמע את הברכות. ולכתחילה ראוי להביא אדם שלא שמע את הברכות בחופה[26].

שבורא כאן מים חדשים שלא היו בתחילה. ולפי זה כתב השו"ע (שם ס"א) שיש להיזהר כאשר נוטל את ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, שלא לדחוק את השלג בין ידיו כדי שלא ירסקנו. כמו כן, יש להימנע מלחיצה הסוחטת את הבגד מהמים שנבלעו בו, כמבואר ברמ"א (או"ח סי' שב ס"א) שבגד שנרטב מימי גשמים אסור לנערו, וכתב המשנה ברורה (סק"ג-ד) שזה משום איסור סחיטה.

15 הרמ"א (או"ח סי' שב ס"א) כתב: 'וכל שכן שאסור לנער בגד שנשר במים או שירדו עליו גשמים, ודוקא בבגד חדש שמקפיד עליו'. וביאור הדבר הוא לפי שבסחיטת בגד בחוזק יש משום איסור סחיטה, כמבואר במשנה ברורה (סק"ד) בשם השלטי גיבורים (שבת סב. אות ב), ומשום כך, בבגד חדש שהמים הבלועים בו מקלקלים אותו אסרו לנער אותו אפילו ניעור קל, מחשש שינערנו בחוזק עד שיסחטנו, וכתב המשנה ברורה (סק"ג) שבדין זה אין חילוק בין בגד שחור לשאר צבעים. אבל בגד ישן מותר לנערו ניעור קל, ולא חששו שיבא לנערו בחוזק כיון שאינו חס עליו, אך כמובן שאין לנערו בחוזק שהרי יש בזה משום איסור סחיטה. וכתב המשנה ברורה (סק"א) שהגדרת 'בגד חדש' אינו דווקא בגד שטרם נלבש, אלא כל בגד שעוד ניכר חידושו ואינו נקרא בגד ישן, הרי הוא בגדר בגד חדש. וראה בערוך השולחן (ס"ה) שבבגדים יקרים יש להקפיד על כך כל עוד לא נתיישנו לגמרי. ויש לציין שכל זה הוא לדעת הרמ"א, אך המגן אברהם (סק"ב) כתב בשם ספר הזכרונות (אבודהב, זכרון ט פ"א, מלאכת מלבן) שאין חילוק כלל בין בגד חדש לישן, ובכל בגד אסרו לנער אפילו ניעור קל מחשש שינערנו בחוזק. ובשו"ע הרב (ס"ב) כתב שטוב לחוש לדבריו.

16 בשו"ע (או"ח סי' שא סמ"ה): 'מי שנשרו כליו במים, הולך בהם ואינו חושש שמא יבא לידי סחיטה'. ובלבוש (שם) כתב שהטעם שאינו חושש כיון שאין דרך לסחוט בגדים שלבוש בהם. אמנם התוספת שבת (ס"ק פא) הקשה שמדברי הרמ"א (שם סמ"ו) שאסר ללכת בשבת במקום שעלול להחליק למים, מוכח שיש חשש סחיטה אף בבגד שלבוש בו. והביא מהתו"ט (שבת פכ"ב משנה ד) שאף שמצד הדין יש חשש סחיטה גם בבגדים שלבוש בהם, מכל מקום משום כבוד הבריות נמנעו חכמים מלגזור עליהם. ויש לציין, שכאשר האדם מגיע לביתו ופושט את הבגד הרטוב, אסור לתלותו לייבוש במקום שרגילים לתלות בו בגדים מכובסים, משום מראית העין שמא יחשדו בו שכבס את בגדיו בשבת, וכמבואר בשו"ע (שם).

17 בשו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ד) נתבאר שעיקר הכיבוד הוא בהאכלת האב, השקאתו ושאר צרכיו. ונחלקו הפוסקים כאשר האב מצוה את בנו דבר שאינו לצורכו אם חייב לשמוע בקולו מצד מצוות כיבוד אב ואם, ודעת הרבה פוסקים שכיבוד אב הוא רק בדברים הנוגעים לצורכי אביו אך מה שאינו לצרכיו אינו בכלל חיוב כיבוד אב ואם, וכן הביא בדרכי משה (שם אות י) בשם מהרי"ק (שורש קסו) שאין האב יכול למחות בדבר שאינו שייך לצרכיו. ופסק כן הרמ"א (שם סכ"ה) לעניין בחירת אשה. וכן דעת הר"א מקורביל המובא באחרונים חיים (להר"א מלוניל ח"ב סי' ה) שכתב כיבוד כיצד מאכילו ומשקהו וכו' פירוש: לצרכיו של גופו. משמע כי שאר רצונות האב שאינם נוגעים אליו אינם בכלל מצוות כיבוד. וכן דעת השו"ע הרב (מאה שערים סוף סי' קו) שמותר לבן לשנות מנוסח אשכנז לנוסח ספרד אף כנגד רצון אביו, וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קסח ובח"ב ס"ס צה), ובתהלה לדוד (ח"ג יו"ד סי' צה), ובשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' נב). וכתב בשו"ת אבן ישראל (פישר, ח"ט סי' פז אות ג) שאף אין בעוברו על ציווי אביו משום מורא כל שאינו אומר בפירוש לאביו שלא ישמע בקולו. אמנם בחזו"א (יו"ד סי' קמט סק"ח אגה"ז סי' קמח על קידושין לב.) מבואר שחייב בכל אופן לכבד את אביו, ואף בציווי דבר שאין בו הנאה ישירה לאביו, משום שרצונו של אביו שזהו כבודו כמ"ש בירושלמי (פאה פ"א ה"א). ויש שכתבו שמצד מורא צריך לשמוע בקולו אפילו אין לו הנאה מכך, וכ"כ בעל ההפלאה (ספר המקנה קידושין ל: פנים יפות פר' קדושים) שמי שאביו ציוהו דבר והבן עובר על ציווי עובר על איסור לא יסתור דבריו, וכ"כ בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' יט) שאם הבן לא יקשיב לאב, האב יצטער חייב להקשיב לו מדין מורא, וכן העלה בשו"ת יד אליהו (רגולר, ח"א יו"ד ס"מ). וכתבו הפוסקים כי הנכון להחמיר משום דהוי ספיקא דאורייתא ומצוה חמורה כמו שאמרו בירושלמי (שם) שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה חמורה שבחמורות. אך במקום שיש לו צורך נחוץ ועושה כן שלא בפניו אפשר להקל.

18 כתב בערוך השולחן (סי' רמ סמ"א), בשם ספר חסידים, שאין להתעונת תענית שאינה חובה כשההורים מצטערים מכך. ונראה שכן הדין לגבי כל ההנהגות שיש להורים צער מזה, כגון אם מצווים להימנע מטבילה בצונן או מתענית מחמת דאגה לבריאות הבן.

19 בשו"ע (סי' רמ סי"ג, סכ"ה) פסק שאין התלמיד חייב לוותר על מקום לימוד שבו יראה סימן ברכה מחמת התנגדות אביו. ונראה שאין מזה ראיה שכל אמצעי הנוח ללימוד דוחה חיוב כיבוד אב, שהרי בשו"ע (סי' רמו סי"ח) נפסק שמפסיקים תורה לקיום מצוה שאינה יכולה להיעשות בידי אחרים. לפיכך נראה שיש לברר עד כמה ההימנעות מהקפה פוגעת בלימוד, ומה אפשר לעשות כדי לקיים גם את הלימוד וגם את כיבוד האב.

20 בשו"ע (סי' רמ ס"ב) כתב שאסור לסתור את דברי האב, ונתבאר שם (סעיף יא) שאף כשיש צורך להעמידו על טעות יאמר בדרך כבוד, בלי להכלימו. ומכאן שיש להיזהר מאד בכל דבר שעלול לפגוע בכבודו. השבט הלוי (ח"י סי' קנו אות ב) נשאל לגבי בן שהוריו אינם מניחים לו לשתות קפה, האם צריך לשמוע בקולם והשיב שאם ההורים אוסרים לו מפני שמזיק לבריאותו, חייב לשמוע להם. אך אם אין להם סיבה אלא שזהו רצונם, זה תלוי במחלוקת רש"י והריטב"א ביבמות (ו.). והכריע שבפניהם לא יאכל מפני שגורם להם צער שעובר על דבריהם וזה בעצמו איסור, וכשאינו בפניהם יש להקל, מפני שאף לגבי האיסור לסתור את דבריהם דעת הט"ז לעיל (סק"ג) שמותר שלא בפניהם. וכך הובא (כבוד הורים פ"ב סק"ז) בשם הגרי"ש אלישיב להקל שלא לשמוע להורים שלא בפניהם בדבר שאינו נוגע אליהם. עוד הובא (קובץ מבקשי תורה, רוטר, כרך ד, קובץ כ עמ' קנב אות ה) בשמו שאם ההורים אוסרים על בנם לעשן מפני שזה מסוכן, אין לו היתר לעשן אלא אם כן יתקיימו שלשה תנאים, א. שיהיה ברור לו שהוריו אינם יודעים שמעשן. ב. שיהיה ברור לו שאין לו סכנה רפואית מיוחדת בעישון. ג. קשה לו מאוד להימנע מהעישון.

21 בגמרא (יומא עה:) למדו מן הכתוב 'בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע' הנהגת דרך ארץ באכילת הבשר. ובפלא יועץ (ערך בשר) כתב: 'וטוב לגבר שיקרים את אשר בקל יכול לקיים', והביא מאמר זה. וסיים שיש לנהוג לפי האדם ולכלכל את הדברים במשפט. מלשונו עולה שזו הנהגה ראויה שיש להשתדל בה כשאפשר, ולא איסור אכילה ביום. וכן הביא בבאר היטב (סי' קנז סק"ב) בשם האריז"ל שיתנהג על פי תורה בערב תאכלו בשר (שמות טז ח) ע"ש.

22 כ"כ בתורה תמימה (שמות טז ח, הערה טו) וביאר שסעודת בשר היא סעודת קבע, ולאחריה רואיה מנוחה. ביום האדם טרוד בעסקיו, ואילו בערב הוא פנוי מיגיעתו. אמנם רש"י (יומא עה: ד"ה שלא כהוגן) ביאר מדוע נתינת הבשר עם חשכה היתה שלא כהוגן, מפני שלא נותר זמן להכינו לסעודה. ואין זה סותר את אכילתו בערב, שהרי ראוי להכינו מבעוד יום ולאוכלו בערב, וכמבואר בתורה תמימה (שם הערה יד). ובספר מלאכת מחשבת (למהר"ם חפץ פרשת בשלח) כתב טעם אחר, והוא מפני שדרך הענוגים והמפונקים לאכול בשר שקשה להתעכל ביום, ובלילה אוכלים מאכלים דקים, והטעם שאמרה תורה בערב תאכלו בשר, הוא כדי שיזכרו שהיו עבדים במצרים ואז היו טרודים ביום בעבודתם ואכלו מאכלים הגסים בלילה כדרך העבדים שחומרם גס ומזגם חזק ע"ש.

23 בכף החיים (או"ח סי' קנז אות לז) הביא מראשית חכמה (שער הקדושה פט"ו) טעם על דרך הסוד לאכילת הבשר בלילה, וכתב כי מפלג המנחה אפשר לאוכלו דחשיב לילה אליבא דרבי יהודה להתפלל ערבית וקיי"ל כוותיה, ושבזה יתודקדק לשון המקרא דקאמר 'בין הערבים תאכלו בשר' ולא קאמר בלילה, והוסיף עוד שאף מחצות היום בכלל 'בין הערבים', שהרי בתמיד ופסח ג"כ כתוב 'בין הערבים' וזמנו מאחר חצות ואילך. ולפיכך מי שאינו יכול בלא בשר יקבע סעודתו בבשר לאחר חצות, ויאכל בלילה מאכלים קלים כדי שיוכל לקום בחצות לילה לעסוק בתורה. אמנם דברים הללו נאמרו במי שנצרך לבשר לסדר עבודת ה' שלו, ואין מהם שום חיוב לאכול בשר. וראה הקדמת מוהרח"ו לשער הכוונות מה שכתב אודות אכילת בשר.

24 בליקוטי מהרי"ח (סדר הנהגת הסעודה) כתב: ותמיה בעיני על שלא ראיתי נזהרין בזה אפילו האנשי מעשה. ואפשר, שהיא על דרך דאמרינן בגמרא פרק כיסוי הדם (חולין פד.) וכגון אנו לוין ואוכלין, כן הוא הדבר הזה כיון שבעונותינו הרבים גברה החולשה בעולם לכך אין נזהרים בזה.

25 בשו"ע (או"ח סי' רלא ס"א) כתב שאכילתו ושתייתו של אדם יהיו לצורך עבודת הבורא, וכן כל מעשיו והנהגותיו יהיו כדי לעבוד את בוראו. ובמשנה ברורה (שם סק"ה) הביא הנהגת אנשי מעשה לומר לפני האכילה שאוכלים ושותים כדי שיהיו בריאים וחזקים לעבודת ה'.

26 בגמרא (כתובות ז:) נתבאר שמברכים ברכת חתנים כל שבעה כשבאו פנים חדשות. ונחלקו הראשונים בגדר מי נחשב 'פנים חדשות': דעת הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ב ה"י) שהוא מי שלא שמע ברכות חתנים עד עתה, אבל אם שמע השבע ברכות אינו יכול להיות פנים חדשות, אפילו כאשר לא אכל כלום בסעודת הנישואין, וזו הדעה הראשונה שהביא בשו"ע (אבעה"ז סי' סב ס"ז). אמנם לדעת הרא"ש (כתובות פ"א סי' יג) והטור (אבה"ע סי' סב, ד"ה ומברכין אותם) הכוונה לאנשים שלא אכלו בשמחת הנישואין, אף שהיו בשעת הברכות, וזו הדעה השנייה שהביא השו"ע (שם), וכתב שכן פשט המנהג. וראה בערוך השולחן (שם סכ"ד-כה) שביאר בטעם המחלוקת, שלדעת הרמב"ם ברכות השבע ברכות נתקנו כדי לברך את החתן והכלה על ידי העם שנאספו שם, והאחד מברך והאחרים שומעים ועונים אמן והרי זה כאילו כל המשתתפים בירכו את החתן והכלה. ולכן כשיש פנים חדשות

תיקון והחלפת דוד בדירה שכורה

דוד המים שהיה בדירה ששכרנו התקלקל במהלך השכירות, וכעת אין לנו מים חמים. האם המשכיר חייב להחליפו, או שעלינו לשאת בהוצאה מפני שהתקלה אירעה בזמן שאנו מתגוררים בדירה?

ת. כשהדוד התקלקל מחמת בלאי השימוש בו, על המשכיר לדאוג להחזרת אספקת המים החמים התקינה[27]. אולם אם השוכר גרם לקלקול בשימוש לא תקין, ההוצאה עליו. אין לייחס לו את הקלקול רק מפני שאירע בימי שכירותו. כשיש מחלוקת על סיבת התקלה, או סעיף בחוזה המשנה את חלוקת האחריות, יש לברר את הדברים[28].

שתייה מאולם חתונות בלא הזמנה

הלכתי עם בני הקטן ברחוב בשעה מאוחרת, והוא התחיל לבכות שהוא צמא מאוד. הוא רגיל לשתייה מתוקה ואינו רוצה מים רגילים, ולא מצאתי חנות פתוחה. ברחוב הסמוך התקיימה חתונה באולם. האם מותר לי להיכנס ולקחת עבורו כוס שתייה, אף שאיני מכיר את בעלי השמחה? ואם קיבלנו שתייה, האם עלי לשמח את החתן משום 'כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו'?

ת. מותר להיכנס לאולם ולמזוג כוס שתייה לילד, משום שזהו דבר שאין הדרך להקפיד עליו, אך אין להתיר להיכנס לאולם ולאכול שם ללא הזמנה, מלבד במקום שהמנהג הוא כך שאין בעלי השמחה מקפידים ואדרבה נוח להם שיבואו ויהנו משמחתם[29]. אם גם האב שותה מן הכיבוד של החתונה, נכון שישמח את החתן, כי גם שתייה היא בכלל הנאה, ואינו צריך דווקא לרקוד, אלא יכול לברך את החתן או לומר לו דברים המשמחים[30].

קופות צדקה שהתערבו

בביתי שתי קופות צדקה: קופה של השכונה שבה אני מתגורר וקופה של הקהילה שאליה אני משתייך, ואני תורם לשתיהן בקביעות. היום בבוקר הוציא בני הקטן את הקופות מהארון ושפך את תכולתן על הרצפה, והמעות התערבבו. האם אפשר לחלק את הכסף לפי הערכה, או שעלי להוסיף מכיסי עד שאהיה בטוח שכל קופה קיבלה את מלוא הסכום שהיה בה?

ת. אם אפשר להעריך כמה כסף היה בכל קופה קודם שהתערבו המעות, אפשר לחלקו לפי הערכה, וכשאין אפשרות להעריך יחלק את הכסף בשווה[31]. באופן שלא היתה פשיעה בשמירתו, אין עליו חיוב להוסיף מכיסו כדי שכל קופה תקבל את הסכום המרבי שאולי היה בה, אולם אם היתה פשיעה מצידו בשמירה, יש לו חיוב על הספק כדי לצאת ידי שמים להשלים לכל אחת מהקופות את הסכום הגבוה ביותר שיתכן והיה בקופה[32].

שלא שמעו עדיין את הברכות, ולא בירכו את החתן והכלה, מברכים שבע ברכות כדי שעל ידי זה יברכו הפנים חדשות את החתן והכלה. אמנם לדעת הרא"ש ברכות השבע ברכות נתקנו לברך כאשר יש תוספת שמחה, ולכך מברכים אותם בסעודת הנישואין, מפני שיש בסעודה זו תוספת שמחה מהחופה. אמנם בשאר ימי המשתה אין מברכים את ברכות השבע ברכות אלא כאשר נמצאים שם פנים חדשות שלא היו בשמחת הנישואין, ומפני שבואם של אורחים חדשים שלא השתתפו בסעודת הנישואין, מוסיף שמחה יתירה. אבל מי שכבר השתתף בסעודת הנישואין, אף שיצא קודם ברכת המזון ולא שמע את ברכות השבע ברכות שוב אינו מוסיף שמחה יתרה בהשתתפותו כעת. ואף כאשר לא נטל ידיו לסעודת המצוות אלא רק אכל מהאוכל המוגש בסעודה, כבר אינו פנים חדשות, שכן מדויק מלשון השו"ע שכתב 'ולא אכלו שם עד עתה', ומשמע שאם אכלו אפילו מעט אינם נעשים פנים חדשות. ובספר הנישואין כהלכתם (פי"ד סנ"ד) הביא מהגרי"ש אלישיב (פניני שבע ברכות עמ' י) שאפילו אם נכנס לאולם רק כדי לאחל 'מזל טוב' ולא טעם כלום, אינו נחשב פנים חדשות. אך בתשובות והנהגות (ח"ו סי' רסז סק"ז) כתב שרק כאשר שמע את הברכות אחר הסעודה או השתתף במקצת בשמחה, וכגון שהשתתף בסעודה או בריקודים, שוב אינו פנים חדשות, אבל אם נכנס רק כדי לאחל 'מזל טוב', אין זה נקרא שכבר השתתף בשמחה, והוא עדיין בגדר פנים חדשות. וכתב העזר מקודש (סי' סב ס"ח) שכיון שכתב השו"ע שפשט המנהג כדעה השנייה שהיא דעת הרא"ש אין אפילו משום מידת חסידות להחמיר כדעת הרמב"ם ולקרוא למי שלא שמע את הברכות כלל, שהרי מנהג בברכות נחשב כתקנת חז"ל. אמנם השבט הלוי (ח"ח סי' רפ) כתב שכיון שהט"ז (סק"ד) הביא את דעת המהרש"ל (ים של שלמה, כתובות פ"א סי' יח) שכתב כשיטת הרמב"ם שצריך שיהיו בסעודה אנשים שלא שמעו את הברכות בחופה, וכן הביא הבית שמואל (סק"ח) דעת מהרש"ל, ראוי לנהוג לכתחילה כדעת המחמירים משום ספק ברכות להקל. וכן כתב בברכת הבית (שער סב, שערי בינה סק"ח) שראוי להחמיר משום ספק ברכות להקל.

27 כן המנהג בזמנינו בשכירות רגילה שאין המשכיר נפטר רק מפני שהדוד היה תקין בתחילת השכירות. בשו"ע (חו"מ סי' שיד ס"א) מבואר שהמשכיר צריך להתקין בבית דברים שהם מעשה אומן ועיקר גדול בישיבת הבית. אמנם הרמ"א (שם) הביא שבאומר 'בית זה' ואחר כך נתקלקל דבר מה, אין המשכיר חייב לתקן מה שנתקלקל לאחר המסירה. וראה בקצוה"ח (סק"א) שתמה על פסק הרמ"א, שמקורו מדברי הנימוק"י בשם הריטב"א פרק השואל (ב"מ נט. בדפי הרי"ף) שאם השכיר לו בית זה חייב להעמיד לו בשעה שמכניסו, מכאן ואילך אם נפל אין חייב להעמיד לו, אולם השו"ע (סי' שיב ס"ז) פסק כתשובת הרא"ש (כלל לה סי' ו) שדוקא כשנפל הבית כולו, אבל אם הוא קיים אלא שהוא מסוכן לדור בו חייב המשכיר לתקנו והרמ"א אינו חולק שם, א"כ איך כאן פסק כדעת ריטב"א ולכאורה נראה דהוא תרתי דסתרי עם הך דתשובת הרא"ש. ומהגר"א (שם סק"ו) נראה שבא ליישב הסתירה, שזהו הטעם שסיים הרמ"א וציין: ועיין לעיל סי' שיב סי"ז. שרוצה לומר דקיימא לן כמו שפסק השו"ע שם, וכן כאן סיים הרמ"א (שם ס"ב) ובכל עניינים אלו הולכין אחר מנהג המדינה. וראה בערוך השולחן (שם ס"ג-ס"ד) שביאר השיטות, וכתב שהמנהג לתקן גם במהלך השכירות, כשאין פשיעה של השוכר, וכן המנהג.

28 בערוך השולחן (שם ס"ד) כתב שאינו חייב לתקן הקלקולים שנגרמו בפשיעת השוכר או בני ביתו, ופשוט.

29 באיסור גזל נפסק בשו"ע (חו"מ סי' שנט ס"א): 'אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים, ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה, שרי. ואף זה אוסר בירושלמי (דמאי פ"ג ה"ב) ממידת חסידות'. ובסמ"ע (סק"ד) ביאר הטעם שאם כל אחד יטול קיסם קטן מחבילת קנים או מגדר חברו, נמצא החבילה והגדר כלים. הש"ך (סי' שנח סק"א) הביא מהתוספות שאסור לאכול משל אחר גם כשידוע שיתרצה לאחר שייוודע לו, אך צידד להתיר וכתב שאינו דומה לייאוש שלא מדעת, כי כאן ידוע שיתרצה והרי זה כמו דהשתא אתי בהיתרא לידיה. בקצות החושן (שם סק"א) הביא את שיטת האוסרים. והנה בנידון דידן, אף על פי שאין היכרות מוקדמת עם בעלי השמחה, מכל מקום בדרך כלל אין בני אדם מקפידים על כמות שתייה מועטת, וגם יודוע כי הכל שמחים וחפצים שיברכו בשמחתם. ועוד שאין בעלי השמחה משלמים לבעל האולם תשלום נוסף מחמת שתיית כוס זו, שהרי בלאו הכי חייבים הם לשלם על כל הבקבוקים שכבר הוצאו מהמטבח, ואינם מקפידים על כך שיהודי התקוע בדרכו ירווה את צימאון בנו הקטן בכוס משקה. אלא שלפי זה אם רואה שנותרה שם כמות מועטה של שתייה יש להחמיר, שהרי באופן כזה בעלי השמחה עלולים להקפיד מחשש שלא יישאר מספיק עבור אורחיהם.

30 בגמרא (ברכות ו:) נאמר: 'כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות'. וראה ברש"י (שם ד"ה מילי): שהכוונה 'לשמח החתן בדברים'. והרמב"ם (אבל פי"ד ה"א) והשו"ע (אבעה"ז סי' סה ס"א) כתבו שמצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפני הכלה, ולומר שהיא נאה וחסודה, אך לא כתבו שהנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות. אולם הטור (אבעה"ז סי' סה ס"א) הביא דין זה להלכה, וכן נפסק בלבוש (שם ס"א) ובמגן אברהם (סי' קנו סק"ב) ובבית שמואל (סי' סה סק"א) ובערוך השולחן (שם ס"ב). ואף על פי שלכתחילה ראוי לשמחו ממש, מובא בשם הגר"ח קנייבסקי (לרעך כמוך ח"ב עמ' 318) שדי באמירת "מזל טוב" לחתן כדי לצאת ידי החיוב לשמחו. וכן כתב בנטעי גבריאל (נישואין, פמ"א הערה ז).

31 בשו"ע (חו"מ סי' ר ס"ה) מבואר שכליו של לוקח אינן קונות לו כאשר הם ברשות המוכר, ולפי זה כיון שקופת הצדקה נתונה ברשות המוכר שהוא בעל הבית, אין ארגוני הצדקה קונים את המעות. אלא שהטור (שם ס"ז) הביא שהראשונים נחלקו האם הלוקח יכול לקנות כאשר המוכר נתן לו רשות להניח את הכלי ברשותו, ולהלכה פסק הש"ך (שם סק"ז) כשיטת הר"י מיגאש שקנה, והנתיה"מ (סק"ח) פסק כדעת הרמ"ה שבעל הכלי אינו קונה ברשות בעלמא, אלא אם כן אמר לו בעל החצר 'לך וקני'. וראה בשו"ת מאמר מרדכי (סי' טו) שפסק בפשיטות שהנותן מעות לתוך קופת צדקה, קונה גבאי הצדקה על ידי הקופה את המעות עבור העניים, וכן נקט האחיעזר (במכתבו שהודפס בספר הזכרון אבן ציון עמ' תמב) שהעניים זוכים בקניין גמור על ידי הכלי שלהם, וכדבריהם פסק גם בשו"ת דברי חיים (ח"ב חו"מ סי' סח), ובדבריהם מבואר שזהו לפי דעת הש"ך, כיון שבעל הבית נותן רשות להניח הקופה בביתו (ועיין עוד במהרש"ם חלק ד סימן קמז). אולם האבני נזר (יו"ד סי' רצג) העלה שבאופן כזה גם הרמ"ה יודה שהקופה קונה עבור העניים, כי כשבעל הבית הרשה להניח בביתו את הקופה ושם בעצמו את המעות לתוכה, הרי זה כמי שאומר 'זיל קני'. ומעין סברא זו כתב בקונטרס תשובה כהלכה (מהג"ר נתן לוין חתנו של ה"בית יצחק") שקופה הקבועה בבית בעל הבית היא כאומר לך וקנה, ולכולי עלמא זכו העניים במעות. והנה בשו"ע (חו"מ סי' ש ס"א) מבואר ששנים שהפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתים, וכל אחד משניהם אומר אני הוא שהפקדתי את המאתים, והשומר אומר איני יודע, כאשר הם תובעים בתורת ברי, כל אחד נשבע שהפקיד מאתיים וגובה מאתיים והשומר מפסיד מכיסו מאה, כיון שפשע בכך שלא רשם מראש את הסכומים. אבל אם אינם תובעים בטענת ברי כיון שגם הם לא יודעים כמה היה בשקיקיהם, אם בא לצאת ידי שמים חייב, אבל בדיני אדם פטור מפני שאינם תובעים אותו בברי. וראה בש"ך (סי' עו סק"ז, סי' ש סק"ה, וסי' שסה סק"ג) שכתב שכל זה הוא רק כאשר הם תובעים את המעות אבל אינם יודעים כמה הפקיד כל אחד מהם, אבל באופן שהמפקידים אינם תובעים כלל את המעות, יחלקו שני המפקידים ביניהם את המאה האחרונים, כיון שלכל אחד מהם היה בוודאי מאה ואין ודאות שאחד מהם משקר. ולפי זה נראה שבאופן שלפנינו שגבאי הצדקה אינם יכולים לתבוע את המעות כלל, יחלק את המעות בין הקופות לפי אומדן, ואם אין באפשרותו להעריך, יחלק את הכסף בשווה. וכן כתב להלכה בצדקה ומשפט (פ"ח הערה כה). וראה בשו"ת משנת יוסף (ח"י סי' קמג) שהוסיף שכיון שבבתים יש בדרך כלל ילדים העלולים לשחק במעות, אזי אנו אומרים שגבאי הצדקה מסכימים לכך שאם יקרה אונס או התרשלות ויתערבבו המעות שיתן בעל הבית לכל קופה כפי אומד הדעת שיש בדרך כלל בקופה זו, והרי זה כתנאי שבממון שהתנאי מועיל. וראה בחתם סופר (יו"ד סי' רמ, ד"ה וע"כ בנדון שלפנינו) שהורה למי שנדר סכום לצדקה מסוימת ושכח לאיזו נדר, שישלם לכולן מחמת ספק נדר, אף שאין אנו כופים אותו על כך, אמנם יש לחלק ששם נשאר חיוב הנדר על הנודר, ואילו כאן מדובר במעות שכבר הונכסו לקופותיהן. וראה מה שהרחבנו בשאלה זו בספר 'מכתלי בית הדין' (ח"ב סי' מז).

32 מבואר בשו"ע (שם) שכאשר שני אנשים הפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים, והשומר אומר איני יודע מי מכם הוא זה שהפקיד את המאתים, והם אינם תובעים אותו בברי, אם בא לצאת ידי שמים הרי הוא חייב לשלם מכיסו לכל אחד ואחד, ולפי שהשומר פשע בכך שלא סימן מי הוא בעל המנה ומי הוא בעל המאתים. ולפי זה בסיפור שלפנינו אם הספק נולד מחמת פשיעת האב, כגון שהניח את הקופות במקום שרגיל שיהיו ילדיו משחקים בקופות ומערבבים את המטבעות, אע"פ שבדיני אדם אי אפשר לחייבו כיון שלאף אחת מהקופות אין טענת ברי נגדו, ולכן הוא יכול לחלק את הכסף לפי אומדן דעתו, אך אם בא לצאת ידי שמים ראוי שישלם לכל אחת מהקופות עד שידע בוודאות שהשלים את כל מה שהיה בה. וכן כתב בשו"ת משנת יוסף (שם) שכדי לצאת ידי שמים ראוי שיוסיף משלו את הסכום שנראה לו שהיה בכל אחת מהקופות. אמנם בדרך כלל נראה שאין זה פשיעה, והוא על פי שהביא הקצוה"ח (סי' רצא סק"ז) מהירושלמי (ב"מ פ"ג ה"ז) שהנותן לחבירו תכשיטים בשוק כדי שישמור עליהם, והוא נתנם לבניו הקטנים ונאבדו, פטור מלשלם, ולפי שאנו אומרים שהשומר לא התכוון לקבל על עצמו לשמור על תכשיטי חבירו בשוק. ובאופן שלפנינו הרי המצב הידוע לכל נותני הקופות הוא שהקופה נמצאת בדרך כלל במקום שילדים יכולים להגיע אליו, ועל דעת כן הם נותנים את הקופות.

ולעניין ערלה, עיין בשולחן ערוך (יו"ד סי' רצד סעיף יט) שאילן שנעקר והסלע עמו, אם היה יכול לחיות בעפרו הראשון בלא תוספת עפר, אינו טעון מניין חדש לערלה, ואם לאו מונה מחדש.

ח. קציצת ענפים במקום עקירת האילן

בחוות יאיר (סי' קצה) נשאל על אילן אפרסקים המאפיל על החלון, ואף שהתיר שם מחמת הנזק, כתב שאם אפשר לתקנו בקציצת הענפים המאפילים, אין לקצוץ את האילן כולו. ואפילו עתידים הענפים לחזור ולגדול ויצטרך לטרוח בקציצתם, אין טורח מועט זה מתיר את עקירת העץ.

ולפי זה, באופן שדי בקציצת הענפים המפריעים לבנייה ולהרחבת המקום, אין להתיר את עקירת האילן לגמרי, וכשהגזע או השורשים מעכבים את ההרחבה, יש לברר את דרך העתקתו או כריתתו.

ט. עשייה בידי נכרי ומכירת האילנות

והנה כשאין היתר לעצם הכריתה, אין די לשכור פועל נכרי, כי כבר כתב המחנה אפרים (הלכות שלוחין סי' יא) דיד פועל כיד בעל הבית, ובפועל בשכר יש שליחות אף בגוי, ולכן כתב בשו"ת אבני צדק (סי' מה) להחמיר שלא לקצוץ עץ פרי על ידי פועל בשכר רק על ידי גוי שאינו מקבל שכר. וכן כתב בשו"ת נטע שורק (סימן מב עי"ש). ובשו"ת אבני צדק (שם) כתב עוד דיש למכור את העץ לנכרי לפני קציצתו, וכן כתב בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי קצא).

בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' קמב אותיות ו-י) דן באיסור אמירה לנכרי בשאר איסורים, ואף במכירה לנכרי חשש להערמה ולאמירה הנעשית לתועלת הישראל. לבסוף התיר בנידונו בצירוף כמה תנאים, ובהם מכירה לנכרי, אמירה על ידי ישראל אחר, והעתקה על פי בקיאים. וראה שם שהנידון היה פינוי מקום האילן לאחסון קרח לצורכי פרנסה, וכתב שם לחלק בין זה לבין צורך בית דירה.

עוד מבואר בבית יצחק (שם אות ז), שגם אילן השייך לנכרי אסור לישראל להשחיתו, ולכן מכירת האילן אינה מתירה לישראל את כריתתו.

ומכל מקום אם רוצים למכור לנכרי כדי שיהיה שלו בעת שהוא עוקרו, צריכה להיות מכירה גמורה בקניין המועיל, שהאילנות יוצאים בו מבעלות הישראל ונקנים לנכרי, ולא די במה שהנכרי נשכר לקציצה. רק שבארץ ישראל יש להיזהר בזה, שהרי בשולחן ערוך (יו"ד סי' קנא סעיפים ז-ח) אסר מכירת בתים ושדות לנכרי משום איסור 'לא תחנם', אך התיר למכור להם אילנות על תנאי שיקצצם ויקצצם בפועל. לפיכך, אם מוכרים לנכרי, יש להקנות לו את האילנות על מנת לסלקם, בלא להקנות את קרקע החצר או זכות לקיימם בה.

י. אילן שפחתו פירותיו

והנה הרמב"ם (מלכים פ"ו ה"ט) התיר לקוץ אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא מעט פירות שאין ראוי לטרוח בעבורם, ופירש שיעור האילן שאין לקוצו אם הוא עושה רובע הקב בזית וקב תמרים בדקל.

ומהלשון אילן שהזקין, למדנו שאין היתר לעקור אילן צעיר מפני שעדיין לא הגיע לשנות תנובתו אף שלעת עתה עדיין אינו עושה אלא מעט פירות. כי אילן העומד בעתיד לעשות פירות, אינו כאילן סרק מחמת צעירותו.

אילן שאסור לקוצצו, אין לייבשו תחילה כדי להתיר את כריתתו, הרמב"ם (מלכים פ"ו ה"ח) אסר אף את מניעת אמת המים מן האילן לשם ייבושו.

נטיעת אילן חדש במקום האילן הראשון שהושחת, אינה מתירה לכרות את האילן, ואין זה דומה להיתר העתקת האילן, לפי שבהעתקת האילן מתקיים האילן הזה עצמו במקום אחר, ואילו בנטיעה חדשה האילן הראשון אבד.

להלכה:

א. הרחבת דירה שנעשתה דחוקה מחמת ריבוי בני המשפחה, זהו צורך שהתירו הפוסקים לעקור עצי פרי על מנת לבנות ולהרחיב את הבית על מקום העצים. ההיתר נוגע לעצים המעכבים את הבנייה הנצרכת, כשהבנייה מבוררת ועומדת לביצוע בהקדם. אם די בקציצת הענפים המפריעים, יש להסתפק בכך בלבד ולא לעקור את העץ לגמרי.

ב. יש לברר בידי אומן הבקי בהעתקת עצים אם אפשר להעבירם עם שורשיהם וגוש אדמה המחיה אותם לחלק אחר בחצר או למקום מתאים. כשאפשר לקיימם בדרך זו, יש לנהוג כדברי החתם סופר ולהעתיקם, ולברר גם את מניין שנות הערלה.

ג. אם אין אפשרות לקיים את העצים בהעתקה, אפשר לסמוך על המתירים את כריתתם לצורך הרחבת הדירה האמורה, אך נכון שתיעשה בידי נכרי.

ד. אם מצרפים להיתר מכירת האילנות לנכרי, יעשוה בקניין המועיל, ובארץ ישראל בלא מכירת קרקע החצר.

ה. אילן העושה פירות שאסור לקוצצו אין לייבשו כדי להתיר את כריתתו, ואין נטיעת עץ חדש מתירה השחתת עץ קיים.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com
לשליחת מאמרים ובירורים הלכתיים, ניתן לשלוח למייל: 9917936@gmail.com

ביני עמודי
הרה"ג ישראל זילברברג
המשך מעמ' ה'

שעומדים לשימוש שיש בהם בלאי גדול, ובאופן קבוע הבעלים קונים סחורה חדשה, ייחשב הדבר כמו דבר שעומד לימכר.

[וראוי להדגיש כי בודאי היתר זה היינו רק בגוונא שהכוסות הם קלאסיים שניתן להשיג בקלות ואין בהם שום ייחודיות שמחמת כן נאמר שהבעלים מקפידים, אך אם מדובר בסוג כוסות שקשה להשיג וצריך הזמנה מיוחדת וכדו', יתכן שהבעלים מקפידים אף באופן שמשלם יותר. ויש לדון בכל מקרה לגופו.]

אולם כיון שבשו"ע הובאו ב' השיטות בלי הכרעה, לכאורה בודאי הוי ספיקא דאורייתא לחומרא ואין לסמוך על דברי הרא"ש להקל. ואף בט"ז הכריע כמהרש"ל שנתלק על הרא"ש. אך ראה בשו"ע הרב (הלכות גזילה ס"ב) שמדבריו נראה שסובר להלכה כשיטת הרא"ש להקל.

ד]. אמנם לפי כל מה שנתבאר נראה לומר טעם נוסף שבנידו"ד אפשר להקל, כיון שבספק ספיקא קיימ"ל שאף בספיקא דאורייתא אזלינן לקולא כמבואר בגמרא (כתובות ט.), ורוב הפוסקים כתבו (ראה בהרחבה בשדי חמד כללים אות ס כלל ל אות ג) דבספק ספיקא מותר אף לכתחילה, והכא הוי ספק ספיקא, א. שיטת הש"ך שמותר לאכול פירות חבירו כשיודע שבודאי יסכים. ב. אף אם לא קיימ"ל כהש"ך אלא כשיטת התוס' שאסור, מ"מ יתכן שכשמשלם יותר מותר וכשיטת הרא"ש לענין כל גזילה. והוי ספק ספיקא דאזלינן אף בדאורייתא לקולא. [וכל זה מלבד הטעם שנזכר לעיל להתיר לפי מה שכתב הט"ז במקום צורך גדול].

ואף שמצינו שיטת הש"ך (יו"ד סימן נז סק"נ; סימן סו סק"י) שספק ספיקא של פלוגתא דרבוותא לא נחשב לספק ספיקא, ויש להחמיר בדאורייתא ככל ספק דאורייתא לחומרא, מכל מקום כתב הפרי מגדים (יו"ד שפתי דעת סימן קי) בשם ספר תורת שלמים (ס"ק ג) שנחלק על הש"ך וסובר שגם פלוגתא דרבוותא נדון כספק ספיקא לקולא. וכתב שם שכן סברו רוב הפוסקים דאף ספק ספיקא דפלוגתא הוה ספק ספיקא, וכך כתב השבות יעקב (ח"ב סימן קפז), וכן כתב הבית שמואל (אהע"ז סימן נב ס"ק יב). ושמעתי שדעתם של פוסקי דורינו שיש לסמוך על הפרי מגדים לדון ספק ספיקא בפלוגתא דרבותא לקולא.

ה]. בכל הנ"ל עסקנו מדיני גזילה, אמנם יתכן מאד שנידו"ד משתייך להלכות מזיק, הן החתן ששובר את הכוס והן מי שלוקחו בכדי להניחו לרגלי החתן (עיין חידושי רבי חיים הלוי הלכות חובל ומזיק פ"ז; קצוה"ח סימן רצא סק"ד; פתחי"ח גזילה פ"ד הערה יט), ובקרית ספר (הלכות נזקי ממון פ"ה) כתב שהאיסור להזיק על דעת לשלם הוא מדרבנן, ולשיטתו יש לצדד להתיר אף בספק אחד ככל ספיקא דרבנן לקולא ויל"ע. אכן רבים מן הראשונים והפוסקים מצאו מקורות מן התורה לאיסור ההיזק (ראה קהילות יעקב ב"ק סימן א).

ו]. מלבד כל הנ"ל יש להוסיף דאפשר שהכל תלוי איך פועל הסדר התשלומים על הכלים שנשברים במהלך החתונה, אם בעלי השמחה נתבעים על כך, יתכן שגם מותר לו לשבור על דעת לשלם ואין צורך להיכנס לכל הנידון ההלכתי דלעיל, אולם אם אין בעלי השמחה נתבעים לשלם, אם כן אף שאכן מוחלים לבעלי השמחה על מה שנשבר בגלל שימוש האורחים, ברור הדבר שאין כאן שום היתר לשבור לכתחילה ככל העולה על רוחו ובכדי להתיר צריך לכל מה שביארנו. וכשנו"נ בנידון זה עם מו"ר הגרמ"מ פומרנץ שליט"א אב"ד באר ישראל העירני שלכאורה פשוט הדבר שאין הדבר תלוי כלל באופן הסדרי התשלומים, כי אף לצד הראשון בודאי אין בזה שום נתינת רשות לשבור לכתחילה, והרי אף להזיק על דעת לשלם הוי איסור וכמ"ש הסמ"ע (שע"ח סק"א). [וראיתי מי שרצה לומר שנחשב כמו שהתנו בתחילה עם בעל האולם שיקח כוס וישלם אח"כ. וצ"ע מה"ת לומר דהוי ממש כהתנו, בפרט אם עדיין לא אירע מקרה כזה באולם ואם כן מדוע שיעלה על דעתם לחשוב על כך.]

העולה לדינא:

מותר לקחת כוס מהאולם על דעת לשלם בכדי לשוברו תחת החופה ואף בלי רשות בעל האולם, כשמדובר בכוסות רגילים המצויים לרכישה. ועדיף לזכות לבעלים לפני השבירה תשלום יותר מהמחיר הרגיל באופן שייחשב לו לזכות. [בדברי הקצוה"ח (שנ"ט ס"ק א) משמע שצריך שיהיה כפלים בדמיו].